

Csak kíváncsi olvasóknak!

Makkai Júlia Anna: Erdély arcai. Sikerkönyvek Erdély-képe. Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2019. 219 old.

Makkai Júlia Anna *Erdély arcai. Sikerkönyvek Erdély-képe* című kötete egy interdiszciplináris kutatás összefoglalása, ami a népszerű, bestsellernek tekinthető Erdély-könyvek térrepresentációival foglalkozik, a térségről alkotott képüket elemzi.

A kötet első részében a szerző azokat az elméleti modelleket vázolja fel, amelyek alapján a regények értelmezési szempontjait is kidolgozta. A könyv elméleti részének kulcsfogalmai a kulturális emlékezet, a kollektív identitás, itt a szerző Halbwachs, Assmann és Nora közismert műveire hivatkozik. Emellett fontos referencia François Hartog munkássága, akitől a szerző a prezentizmus szempontját kölcsönzi, azaz a múltat a jelenre való hatásának fényében tanulmányozza (szemben a historizmussal, amely a *múlttal* önmagáért foglalkozik). A könyv elemzési szempontjaira hatással vannak az *oral history*, „a történelem alulnézete” vagy a „sokak történelme” területén végzett kutatások is.

A kötet nagy hangsúlyt fektet a térbeli fordulat (*spatial turn*) felismerésére, miszerint a teret „nem tekinthetjük az embertől független, semleges fizikai tényezőnek, hanem történetileg, kulturálisan és társadalmilag meghatározott (létrehozott) konstrukciónak” (27.). Makkai ezt összefüggésbe hozza a térségmárkázással, a turizmus és a gazdaság szempontjait figyelembe véve, valamint a tér és identitás kapcsolatát, a tér szimbolikus birtokbavételeinek lehetőségeit is tanulmányozza.

A választott interdiszciplináris nézőpont izgalmas felismerési lehetőségeket rejt. Mivel a felsorolt diszciplínák közül csak az irodalom értelmezésében van némi tapasztalatom, eleinte szkeptikusan olvastam, hogy az elméleti modell hogyan befolyásolja majd a szépirodalmi szövegek interpretációját, dominálja-e esetleg azokat. Makkai Júlia

Anna munkájában azonban az interdiszciplináris megközelítése révén a szépirodalmi szövegek hangja nemcsak hallható, hanem összefüggésbe hozható fontos társadalmi, kultúrpolitikai kérdésekkel, ami a kizárólag irodalomtudományos munkákban nem mindig valósul meg. A szerző egyébként jelzi is, hogy könyve az irodalom „nem hagyományos megközelítése” (198.), ezért aki irodalmárként olvassa, nem a szerzőnek kell hogy felrója elméleti modelljének esetleges dominanciáját, hanem saját előítéleteit, elvárásait kell megkérdőjeleznie. Így a kötet nemcsak rendkívül frissítő olvasmány, hanem elmélyült, meditatív tevékenységnek is bizonyulhat majd.

Fontos mozzanata Makkai megközelítésének, hogy az irodalmat mint a közösség szempontjából releváns tudás forrását legitimálja. Ugyanebben, *Az irodalom társadalmi szerepe* című fejezetben tér ki a szerző az irodalomtudomány és más diszciplínák egymás felé való közeledésére, melyet nem versengésként, hanem harmonikus, egymást kiegészítő dinamikaként ábrázol.

A második részben a magyarországi könyvkiadás és -piac tendenciáiról összegez adatokat a szerző, rámutatva annak túlzottan centralizált voltára, kereskedelmi orientáltságára. Makkai összeveti ezeket a jelenségeket a romániai magyar könyvterjesztéssel is, melyet szerinte kevésbé jellemez a piacosodás tendenciája. Érdekes megfigyelés itt, hogy erdélyi olvasók néha könnyebben hozzáférhetnek a Magyarországon megjelent könyvekhez, így ez is befolyásolja, hogy milyen irodalmi művek egészítik ki a saját tapasztalatuk alapján kialakult Erdély-képet. A szerző kitér a választott regényírók személyi márkaépítésére, főként a közösségi média felületeinek használatára is.

Ugyanebben a részben indokolja Makkai a népszerű regények kiválasztását, elsősorban azzal,

hogy ezek a szövegek sok emberhez eljuthatnak. Ezt nagyon jó szempontnak tartom, ugyanis a kiválasztott könyvek népszerűsége arra mutat, hogy a bennük ábrázolt történetek, problémák érdeklik az olvasóközönséget, s ez, az említett elméleti perspektívához hasonlóan, szervesen a társadalom életéhez kapcsolja a témát, ami minden tudományos mű relevanciájának mértéke kellene hogy legyen. Ez az előnye a munkának a kizárólag irodalomtudományos kötetekkel szemben, amelyek néha hajlamosak a népszerű könyveket kizárni a kánonból s elitista módon választani ki kutatásuk tárgyát.

Makkai Júlia Anna itt rögzíti kutatásának egyik legfontosabb célkitűzését is, mégpedig a sztereotipikus Erdély-kép árnyalását: „arra vagyok kíváncsi, hogyan lehet(ne) Erdélyről másképpen beszélni” (47.), tudniillik a Fleischmidt Margit azonosította hagyományos, archaikus, természetközeli, patriarchális Erdély-reprezentációkhoz képest. Fontosnak tartom kiemelni, hogy a kötetben többször is megnevezett kíváncsiságot Makkai Júlia Anna egyik adujának és inspiráló kutatási motivációnak tartom.

A kötet harmadik részében a szerző részletesen foglalkozik a kiválasztott regényekkel. Bánffy Miklós *Erdélyi története* esetében a nagyváros, a vidéki környezet, valamint a természeti környezet térfokozatait azonosítja, a centrum-periféria oppozíció szerint hierarchizálva ezeket. Noha Makkai Júlia Anna célja, hogy meghaladjon bizonyos sztereotípiákat, ez a beszédmódjában nem mindig sikerül, Bánffy regényének elemzésében például felfigyelhetünk a Kelet-Európára jellemző egyfajta önkolonizálásra, amikor a tereket az értékítéletet hordozó „civilizált” és „elmaradott” kategóriák szerint osztályozza, vagy a „fejlett európai nemzetek” (93.) kifejezést használja. A szerző talán lehetne reflexívebb, ami a kötetben szereplő egyes társadalmi csoportokról való beszédet illeti, hogy ne essen a kirekesztő megfogalmazások, a klasszizmus csapdájába: „A fényűzés, a magas színvonalú életvitel helyszínével egyidőben megjelennek az egyszerű, paraszt- vagy munkásemberek életterei is.” (91.). A szerző szociális érzékenységét mindazonáltal bizonyítja az olyan jelenetek szoros olvasása, amelyek az erdélyi közösségek nyelvi jogaihoz kapcsolódnak (95–96.).

Cserna-Szabó András *Szíved helyén épül már a halálcsillag* című regényében Makkai Erdélyt a szubjektív idő egzotikus színtereként, mitikus térként azonosítja, körvonalazva a tér olyan elemeit, mint a „magyarországi turisták számára kitermelt álszékelység” (106.), a „tudatos márkaként létrejött tiszta székely paradicsom szimbóluma” (107.). Emellett kitér a román kultúrához, a poszt szocialista régióhoz kapcsolódó sztereotípiákra is. Az imént említett kissé reflektálatlan beszédmód egy másik példája a Léna nevű szereplő bemutatása. Vele kapcsolatban azonosít bizonyos sztereotípiákat (Léna a szeplős örömeny boszorkány, az egzotikus szerető, a nagyszerű szakácsnő stb.), viszont expliciten nem mondja ki ezek szexista, kolonialista mivoltát.

Dragomán György *Máglyájának* elemzésében Makkai főként a mágikus-reális tér oppozícióját követi, valamint elemzi *A fehér királyból* is ismert gyerekperspektíva sajátosságait. Mivel a regények értelmezése alá van rendelve az elméleti szempontrendszernek, nem mélyül el az irodalomelméleti fogalmak irányában. Ez önmagában nem baj, viszont például a mágikus realizmus irányzatához, a posztmodern regényhez kapcsolódó fogalmak használatát esetenként felületesnek, következtetlennak találom. Úgy vélem, a szerző itt sem képvisel elég erőteljes álláspontot a szexista sztereotípiák meghaladását illetően.

Méhes György *Kolozsvári milliomosok* című regényének értelmezésében a szerző megkérdőjelezi az Erdélyhez kapcsolt egyik sztereotípiát, a harmonikus multikulturalitás érvényességét, árnyalva a tér multietnikusságának képét.

Tompa Andrea *Fejtől s lábtól. Kettő orvos Erdélyben* című könyvének elemzésében izgalmas nézőpont a következő: „a cselekmény során különböző térfokozatok rendelődnek egymáshoz, amelyekben a szereplők más-más viselkedésmintát követnek” (141.). Emellett itt a szerző egy genderérzékeny szempontot is érvényesít, valamint az előző fejezetekhez képest reflektáltabban kezeli a centrum-periféria oppozíció „értékítélet” (144.) voltát. A szerző alaposágát bizonyítja a regényben bemutatott szokáskultúra leírásában a kultúrtörténeti források idézése.

Ugron Zsolna *Úrilányok Erdélyben* című regényét Makkai a *chick lit*, a szingliregény példajaként elemzi, azonosítva az íróő „királykisasszonyos, báliruhás marketingstratégiáját” (163.), egyfajta „Erdély-eszképizmust” (167.), valamint a „rózsaszín” Erdély-mítoszt (169.). Ahogyan Tompa Andrea regényében a terek befolyásolják a szereplők viselkedését, itt is arra figyel fel Makkai, hogyan alakul át a szereplők életének ritmusa a különböző terekbe lépve.

A negyedik részben Makkai Júlia Anna megfogalmazza következtetéseit, és felhívja a figyelmet arra is, hogy a regényekben ábrázolt időszakokra társadalmi átalakulás, történelmi korszakváltás jellemző (189.), ami különösen érdekessé teheti a

szövegeket. Emellett rámutat arra, hogy a könyvek „skálászerűen” viszonyulnak az archaikus Erdély-képhez (195.), vagyis eltérő mértékben haladják meg az említett sztereotípiákat.

Makkai Júlia Anna munkája nagyszerű kézikönyv, tudománynépszerűsítő anyag, ami a szakirodalmi forrásokat, a kommunikációtudomány, marketing, kultúratudomány, antropológia fogalmait közelebb hozza a nem kutatással foglalkozó olvasókhoz is. A kötet szerkezete logikus, könnyen követhető, emellett a kíváncsi olvasóknak könyvajánlóként is szolgálhat.

András Orsolya

Magyar krimi nemzetközi kontextusban

*Kálai Sándor: Irodalom és médiakultúra,
Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár 2019. 222 old.*

Kálai Sándor legújabb kötete a tömegkultúra, populáris irodalom, médium, paratextusok, média- és sajtótörténet, paradigmaváltás kulcsfogalmi köré szerveződik, számos szakirodalmi és szépirodalmi referenciapontra támaszkodva körvonalazza az irodalom és médiakultúra függőségi viszonyát. Már kötetének lelegelejn meghatározó gondolatot vezet be, ami végigkíséri a kötet egészét, miszerint a 19. századi európai kultúra már a tömegmédiumok kultúrája. Vagyis a művészet, jelen esetben hangsúlyosan az irodalom már nem a tömegmédiumoktól függetlenül születik és értelmeződik, hanem éppen, hogy annak függvényében. Az irodalmat „nem a médiarendszertől függetlenül, hanem abban, annak függvényében” látja alakulni. Kálai az irodalom és médiakultúra viszonyát boncolgatja, több szempontból közelít, és ezzel egy időben az irodalomtörténetírás lehetséges paradigmaváltásaira is alternatívát ad.

Ahogy bevezetőjében mondja, a (média)kulturális logikában az irodalom egy kommunikációs rendszer, amely ha nem is a legfontosabb, de a társadalmi kommunikációs rendszerek közül az egyik leginkább kidolgozott forma. Ebben az összefüggésben az irodalomtörténetírás még mindig túl szövegcentrikus, nem fordít elég figyelmet azokra a folyamatokra, amelyek a médiumok természetéből következnek, a hordozók közvetítésére, az elérhetőség és terjesztés feltételeire, az olvasási szokásokat alakító kultúrtörténetre.

A szerző kortárs médiaszociológiai állásponthoz (melyet Edgar Morin nyomán olyan kutatók képviselnek, mint Éric Maigret és Éric Macé) csatlakozva képes megbolygatni saját tömegkultúra-fogalmunkat, és segít újradefiniálni azt. Érvélese szerint ez a kulturális logika „az első olyan, amelyet nem képes teljesen felügyelni és ellenőrizni a kulturális elit – azért (is) érdemel figyelmet, mert nagyon gyorsan és érzékenyen képes reagálni egy adott társadalom